

Implementation of a Just Green Transition: Notions and Risks

Douhomir Minev, Maria Jeliaskova,
Institute of Philosophy and Sociology – BAS

Осъществяване на справедлив зелен преход: представи и рискове

Духомир Минеv, Мария Желязкова,
Институт по философия и социология – БАН

Author Note

Douhomir Minev <https://orcid.org/0000-0002-6064-7741>

Maria Jeliaskova <https://orcid.org/0000-0003-1992-0512>

The authors have no known conflict of interest to disclose.

Correspondence concerning this article should be addressed to Maria Jeliaskova, Department Public Policies and Social Change, Institute of Philosophy and Sociology at BAS (IPS-BAS), „Serdica“ str., N 4, Sofia 1000, E-mail: mariadjeliaskova@gmail.com

The study is developed within the framework of the project “Public capacity for a fair green transition”, financed by the Fund “Scientific Research” under contract KP-06 ПН55/13.

Бележки за авторите

Духомир Вл. Минеv <https://orcid.org/0000-0002-6064-7741>

Мария Д. Желязкова <https://orcid.org/0000-0003-1992-0512>

Авторите нямат конфликт на интереси.

Кореспонденцията, свързана с тази студия, да бъде адресирана до Мария Желязкова, секция „Публични политики и социални промени“, Институт по философия и социология към БАН, ул. „Сердика“ 4, София 1000, E-mail: mariadjeliaskova@gmail.com

Студията е разработена в рамките на проект „Обществен капацитет за справедлив зелен преход“, финансиран от ФНИ по договор КП-06 ПН55/13.

Abstract

The paper discusses opportunities and risks in making just green transitions. Existing notions of justice and results of studies of established unfavorable processes in different countries, such as insufficient support of affected groups, mechanisms of rent extraction and corrupt practices, are analyzed. The review outlines serious challenges to the necessary transitions to low carbon energy systems. On this basis, the study argues for the need to build public capacity through a preliminary and consistent framework that clearly outlines pro-development notions of justice, meaningful alignment of social and environmental goals, and honest monitoring of potential problems, along with solutions to overcome them.

Keywords: just green transition, capacity to achieve justice, social support for negatively affected groups, rent extraction, market concentration, corrupt practices

Резюме

В студията се обсъждат възможности и рискове при осъществяването на справедливи зелени преходи. Анализирани са съществуващи представи за справедливост и резултати от изследвания на установени неблагоприятни процеси в различни страни, като недостатъчната подкрепа на засегнати групи, механизми за извличане на ренти и коруптивни практики. Прегледът очертава сериозни проблеми пред необходимите преходи към ниско въглеродни енергийни системи. На тази основа, студията аргументира необходимостта от изграждане на обществен капацитет чрез предварителна и последователна рамка, която ясно да очертае про-развитийните представи за справедливост, смисленото съгласуване на социални и екологични цели и почтен мониторинг на възможни проблеми, заедно с решения за тяхното преодоляване.

Ключови думи: справедлив зелен преход, капацитет за постигане на справедливост, социална подкрепа за негативно засегнати групи, извличане на рента, пазарна концентрация, коруптивни практики

ARTICLE INFO:

Original Article

Received: 30, 09. 2022

Revised: 15, 10. 2022

Accepted: 15, 11.2022

Осъществяване на справедлив зелен преход: представи и рискове

Концепцията за справедлив „зелен преход“ се заражда още през 70-те години на миналия век, когато профсъюзите в Съединените щати издигат искане за подкрепа на работниците, чиито работни места са застрашени от въвеждането на екологичните норми (Gambhir et al. 2018, p. 4; Atteridge & Strambo, 2020, p.5). Идеята е подета от Международната конфедерация на профсъюзите и други синдикални организации, които включват концепцията за справедливост на зеления преход в дебатите относно изменението на климата. Парижкото споразумение официално признава „императивите за справедлив преход на работната сила“ (UNFCCC 2015). Някои автори подчертават, че концепцията за справедлив преход с времето става значително по-широка от грижата за работниците (въпреки че тя остава първостепенен компонент на концепцията) и обхваща ред други аспекти на потенциалните рискове и щетите от тях при провеждането на широкомащабни преходи (Atteridge & Strambo, 2020, p.6).

Днес ЕС полага огромни усилия за извършване на „зелен преход“, поемайки ангажимента до 2050 г. да стане първия неутрален по отношение на климата блок в света. Основен акцент се поставя върху промените в енергийния сектор на отделните държави и необходимостта от драстично намаляване на въглеродните емисии. Това изправя страните пред редица предизвикателства, свързани с екологични, технологични, икономически и социални въпроси. При това се обръща особено внимание на справедливостта на прехода. Самият председател на Европейската комисия - Урсула фон дер Лайен, предупреждава: „Предстои ни безпрецедентна трансформация. Тя ще бъде успешна само ако е справедлива и само ако е от полза за всички.“¹ ЕС създава и специални инструменти за постигане на справедлив преход, като например Фонда за справедлив преход. Нещо повече, с приетия 2019 законодателен пакет „Чиста енергия за всички европейци“², Европейският съюз дава възможност на потребителите да бъдат активна част от енергийната система и да участват в управлението на търсенето и предлагането.

¹ https://ec.europa.eu/regional_policy/bg/newsroom/news/2020/01/14-01-2020-financing-the-green-transition-the-european-green-deal-investment-plan-and-just-transition-mechanism

² https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans-package_en

Необходимо е обаче да се развият политическите механизми и политически инструменти, като например адекватни принципи за вземане на решения, критерии за преценка на справедливостта на прехода и процедури за използването на тези критерии. Без ефективни политически инструменти практическото постигане на справедлив зелен преход едва ли ще бъде възможно.

„Зеленият преход“ изправя България пред особени трудности поради големия дял на въглеродните енергийни източници. Освен това България е сред страните-членки, които имат високи нива на енергийна бедност. При това, в страната липсват и някои важни политически инструменти за управление на нивата на бедност – например, адекватна дефиниция за енергийна бедност. Затова в Националния план за възстановяване и устойчивост е поет ангажимент да се създаде и приеме такава дефиниция.

Описаното състояние има потенциал да породи мащабни социални проблеми при зеления преход. Заедно с това има предпоставка тези социални рискове в България да се окажат особено високи.

Представи за справедливост на прехода

Доклад на Стокхолмския институт по околната среда посочва няколко основни аспекта на справедливостта на „зеления преход“ (Atteridge & Strambo, 2020, p.6). Един от тях е да се избягва/блокира създаването на нови източници на въглеродно замърсяване, което означава да не се инвестира или субсидират дейности с изкопаеми горива, както и да не се увеличава зависимостта на малките и средни предприятия и/или публичните приходи от въглеродно интензивни индустрии. В противен случай, само ще се увеличава обхвата на „губещите“ в бъдеще и това ще направи прехода още по-труден. От такава гледна точка забавянето на прехода към възобновяеми, зелени източници на енергия се оказва „фундаментално несправедливо“. Друг важен аспект на осигуряването на справедлив преход е ясното разбиране, че съществуват индивиди и групи, които вече са маргинализирани или имат по-нисък капацитет да поемат нови натоварвания, предизвикани от прехода. Следователно, при осъществяването на прехода тези групи трябва да бъдат защитени като се въведат адекватни мерки за социална защита. Наред с това, изследователите подчертават, че справедливият преход изисква политики за смекчаване на ефектите от декарбонизацията върху други икономически субекти, като малки

предприятия, които зависят пряко (например чрез вериги за доставки) или косвено (например чрез местна търговия) от въглеродно интензивни индустрии. Справедливостта на прехода означава също и справяне с екологичните последици от добивната и тежката индустрия. За тази цел са необходими мерки, които да не позволяват на частния сектор просто да прехвърля разходите за замърсените земи и води в публичните бюджети, както и да не оставя околната среда в лошо състояние.

Концепцията за справедлив преход включва и въпроси на справедливостта на международно ниво. Както посочват Атеридж и Страмбо, на това ниво справедливостта предполага активно насърчаване на ниско въглеродния преход като средство за защита на милионите хора в най-бедните и най-малките страни в света, които са едновременно най-уязвими към въздействията на изменението на климата и най-малко способни да се адаптират към неговите въздействия. Концепцията също така признава, че някои страни или региони ще бъдат по-засегнати от други по време на декарбонизирането. Промяната несъмнено ще включва значителни краткосрочни разходи, а различните страни имат различен капацитет да осъществят бърз преход без големи сътресения. Поради това се предлага организирането на международна финансова помощ, за да се помогне на онези държави, които имат по-нисък капацитет да инвестират в подкрепа за диверсификация и преход или носят по-малка отговорност за емисиите на парникови газове.

Операционализиране на представите за справедлив ниско въглероден преход

Атеридж и Страмбо са извършили обширен исторически преглед на подобни преходи в промишлеността и минното дело, които са се случили по целия свят и са идентифицирали големите предизвикателства, пред които са се изправяли страни и региони, когато са били затваряни големи индустрии (Atteridge & Strambo, 2020).

Въз основа на извършения преглед те са извели комплекс от основни принципи, които позволяват да се операционализира справедливия преход, така че реториката за справедливия преход да се превърне в реалност. Авторите подчертават също, че прилагането на тези принципи изисква сътрудничество между много различни заинтересовани страни, нива на управление и в някои случаи - между държави. Те предупреждават освен това, че стремежът към справедливост на прехода прави процеса по-

труден, но в същото време политиките ще могат да получат по-широка обществена подкрепа, необходима за постигане на промените.

Препоръките за постигане на справедлив преход са обобщени от авторите в следните 7 принципа (стр. 7) и мерки за тяхното прилагане (стр. 10-11). (Atteridge & Strambo, 2020, p7, and p.10-11):

1. Активно насърчаване на декарбонизацията чрез: - Ангажиране на правителството с планиране на справедлив преход, особено когато липсват такива дебати. За тази цел е необходимо да се очертаят практическите стъпки, които различните заинтересовани страни, особено в региони, изправени пред бъдещ преход, могат да предприемат, за да посрещнат промяната. Междувременно времето трябва да се използва за подготовка, а не за отлагане. - Възможно най-бързо декарбонизиране на икономиката на основата на инвестиции за прехода към чиста енергия и намаляване на емисиите на парникови газове, особено в сектори, в които това е трудно да се направи (примери са производството на цимент, химическото производство, производството на стомана, транспорт, отпадъци) и които нямат или имат малко реалистични, ниско въглеродни заместители.

2. Избягване на въглеродно обвързване и „губещи“ в тези сектори чрез:

- Ограничаване на нови инвестиции, свързани с използване на високо въглеродни активи или дейности за да се избегне съживяването или удължаването на упадъка на въглеродно интензивните индустрии.

- Програмите за подкрепа на засегнатите от прехода да не повишават зависимостта на работниците или на икономиката и политическия режим от икономически дейности, базирани на изкопаеми горива, т.е. подкрепата да стимулира диверсификацията.

- Прекратяване на политиките, които насърчават или поддържат въглеродните емисии. Насърчаване на фискални реформи, по-специално реформа на субсидирането на изкопаеми горива, за да се освободят държавни средства за подпомагане на планирането на прехода и за въвеждане на политики, инвестиции и мерки за финансова подкрепа за засегнатите общности.

3. Активна подкрепа за регионите, които зависят от високо въглеродната индустрия, с финансиране (включително инвестиции), техническа помощ и с политики за насърчаване на диверсификацията на икономиката и преквалификацията на работниците.

- Подкрепа на частния сектор за диверсификация, като същевременно той поеме разходи, свързани с екологичните разпоредби;

- Съответствие на новите индустриални инвестиции с програмата на Европейската комисия за „интелигентна специализация“ (ЕС 2018).

- Включване на образователните институции и частния сектор за идентифициране и справяне с проблемите, които ограничават растежа и инвестициите на частния сектор.

- Финансиране на универсална инфраструктура (като транспорт, комуникация и образование), която подпомага широк кръг от бенефициенти. Подобряване на връзките между въглеродно интензивните региони и околните региони – особено връзките между градските и селските райони.

- Възстановяване на градските центрове, а не създаване на нови бизнес паркове около покрайнините на градовете.

- Разработване на насоки и политически рамки, които улесняват икономическото възстановяване и диверсификация и стимулират регионални инвестиции в зелени индустрии и зелена инфраструктура.

- Реформиране на фискалната политика, за да се гарантира поддържането на публичните приходи и ресурси, и да се гарантира предоставянето на ключови услуги в засегнатите райони.

4. Осигуряване на преквалификация на работниците, засегнати от ниско въглеродните преходи, чрез програми, които са достъпни и за семействата на работниците и за по-широката общност. Създаване на други форми на лична подкрепа, като подкрепа при търсене на работа, консултиране за психично здраве и финансово планиране; разширяване на мрежите за социална защита, особено в региони, където протича бърза или широкомащабна декарбонизация и където съществуващата социална защита е слаба.

5. Отстраняване на нанесените щети върху околната среда и недопускане екологичните разходи да бъдат прехвърлени към публичния сектор чрез засилване на регулаторните изисквания, вкл. планове за затваряне и отговорностите за възстановяване на околната среда.

6. Адресиране на съществуващите икономически и социалните неравенства чрез целеви мерки за подкрепа и избягване на по-високи разходи за бедните или други маргинализирани групи; обръщане на тенденциите в динамиката на неравенствата; мерки за подкрепа, насочени не само към преките работници от въглеродно интензивни индустрии, но и към техните семейства и други уязвими групи; развитие на обществената инфраструктура; интегрирани мерки, насочени към справяне с неравенството между половете; оценка на видовете създадени работни места, кой има достъп до тях и нивата на по-широка устойчивост на общностите и иновациите.

7. Осигуряване на приобщаващ и прозрачен процес на планиране чрез ангажиране на множество различни местни заинтересовани страни и социални групи като активни участници в дефинирането на регионални визии и рискове и с идеята, че локално координираните процеси са по-добри от тези, управлявани от националните правителства.

Описаната представа за съдържанието на концепцията за справедлив зелен преход не е единствена. Сравнението с други подобни представи – преди всичко тази на Международната организация на труда (ILO, 2015) показва, че те до голяма степен се припокриват, но се забелязват и някои различия. Така например, в доклада на Стокхолмския институт се придава особено значение на бързото извършване на прехода, което се разглежда като средство за постигане на справедливост. В документа на Международната организация на труда (МОТ) липсва акцент върху скоростта на извършване на прехода, но се подчертава, че „когато говорим за екологизиране на икономики, предприятия и работни места, ние го разглеждаме в контекста на устойчивото развитие и изкореняването на бедността (ILO, 2015, p. 4).

В доклада на Стокхолмския институт се предлагат традиционни мерки за социална защита за справяне с негативни социални последствия от прехода, докато в

документа на MOT се придава първостепенно значение именно на социалните аспекти на преходите:

Справедливият преход за всички към екологично устойчива икономика ... трябва да бъде добре управляван и да допринася за достоен труд за всички, социално включване и изкореняване на бедността... Достоен труд, изкореняване на бедността и екологична устойчивост са три от определящите предизвикателства на двадесет и първи век. Икономиките трябва да бъдат продуктивни ... Обществата трябва да бъдат приобщаващи, да предоставят възможности за достоен труд за всички, да намаляват неравенствата и ефективно да премахват бедността“. (ILO, 2015, p. 4)

Тези и други подобни различия в двата документа, оставят впечатлението, че концепцията, представена от Стокхолмския институт е „по-технократична“ в смисъл, че е фокусирана повече върху извършването на екологичния преход и разглежда социалните аспекти дотолкова, доколкото могат да улеснят или затруднят извършването на преходите. В концепцията на MOT справедливият преход означава екологизиране на икономиката по начин, който е възможно най-справедлив и приобщаващ за всички засегнати, създавайки възможности за достойна работа и не оставяйки никого зад себе си. (ILO, n.a.). За действителен стремеж към такава цел може по-конкретно да се съди по наличието или липсата на предварително планиране и стратегии, основани на експертно и научно знание, посредством използване на най-новите научни тенденции и постижения, трансфер на знания и добри практики в различни обществени сектори, създаване на възможности за прозрачен процес на вземане на решения и осигурен адекватен достъп до чиста енергия на всеки един гражданин на Европа.

Разгледаните представи за справедливост на зеления преход позволяват да се изтъкнат два момента.

Първо, както се подчертава в доклада на Стокхолмския институт, стремежът към постигане на справедливост значително усложнява извършването на прехода, изисква специални усилия от вземащите решения и повишава разходите по осъществяване на прехода.

Второ, в представите за справедливост на прехода съществуват нюанси, в някои случаи може би – значителни, и тези нюанси могат да формират различни степени на (не)справедливост. Следователно, въпреки че в общи линии наличните документи определят обща насока на националните политики за осъществяване на преходи, все пак съществуват значителни полета на свободни решения за вземащите решения. С други думи, наличните документи дават възможност за значителни вариации в политиките за осъществяване на прехода.

И двата посочени момента показват, че капацитета на обществата да постигнат справедливост на преход в най-голяма степен зависи от състоянието на политическия процес на вземане на решения на макро ниво и по-точно – от капацитета на този процес да формира политики, осигуряващи справедливост на прехода.

Причини за несправедливост на зеления преход

Недостатъчна социална подкрепа за групи, които са негативно засегнати при осъществяване на прехода.

Един преглед на политиките на зелен преход, обхващащ голям брой страни в света идентифицира главно политики пряко насочени към преминаване към възобновяеми енергоизточници, но не съдържа ясно изразен акцент върху политиките за справедливо разпределение на социалната цена на прехода. (Daszkiewicz, 2020). В прегледа се посочва, че до 2017 г. преференциални цени и премии са били въведени в над 80 държави, като Европа е била водеща. Според Международната енергийна агенция преференциалните тарифи и премийните политики са били основната политика за около 80% от всички възложени проекти за възобновяеми енергийни източници в периода 2012–2017.

Дашкевич посочва също, че постепенно парадигмата на политиката се променя и се въвеждат търгове като механизъм за определяне на цените за мащабни проекти, което е довело до ограничаване на административно определените тарифи, но въпреки това, те ще продължат да играят важна роля за хидроенергия, концентрирани слънчеви панели, морски и геотермални технологии. (Daszkiewicz, 2020, p. 211).

Накратко казано, прегледът показва, че основното съдържание на политиките за зелен преход е щедрото държавно финансиране на бизнес проекти за производството на възобновяема енергия. В същото време, се отделя малко внимание на въпроса дали тези

политики (в комбинация с недостатъчно ефективни институции) не създават подходяща среда за възникване и експанзия на практики, които пораждат несправедливост при осъществяване на прехода към зелена енергия. По-долу е показано, че такива практики са доста разпространени.

Споменатият по-горе преглед на политиките на преход потвърждава и тезата за възможен дисбаланс в структурата на прилаганите политики. Тя, например, не съдържа политики на мониторинг и компенсиране на енергийната бедност, ако тя нараства поради извършването на прехода или мерки за предотвратяване на нарастването на бедността. Такива мерки вероятно съществуват в някои страни, но очевидно не се считат за част от политиките за осъществяване на зелен преход. Не се посочват и мерки за преодоляване на безработицата при евентуалното закриване на стари производства на енергия. В доклада на Стокхолмския институт се споменават подходящите неравенства, като фактор, който заслужава внимание, но остава неясно какви именно мерки предприемат или биха могли да предприемат страните с високи неравенства при осъществяване на зелен преход.

Липсата или недостигът на посочените в предходните части политически инструменти за осигуряване на адекватна, социално приемлива подкрепа за групите, които са най-пряко засегнати от прехода към възобновяеми енергоизточници, може да възникват поради високата „скорост на прехода“, т.е. когато политиките за осъществяване на прехода са фокусирани главно върху бързото преминаване към „зелена“ енергия и поради това съдържат предимно икономически инструменти, стимулиращи прехода, като се пренебрегват необходимите мерки за социална защита на пряко засегнатите от прехода. Когато основната задача е именно преходът към възобновяеми източници, социалната защита на онези, които биха пострадали от прехода, често се разглежда като второстепенен компонент на политиките за преход и то главно, за да се осигури безпроблемно извършване на прехода, като се смекчат евентуални несъгласия и протестни действия. Подобно виждане може да се забележи дори в цитирания доклад на Стокхолмския институт по околната среда, който въпреки че е специално посветен на справедливостта на прехода, до голяма степен съдържа дейности по извършване на самия зелен преход. За дейностите по социална защита на онези, които ще бъдат негативно засегнати от прехода, се отбелязва, че оскъпяват разходите по прехода и затрудняват неговото протичане. При това политиките за социална

подкрепа на негативно засегнатите групи са обхващали главно периода на прехода, но не са ориентирани към евентуални негативни последствия, които може да настъпят в по-дългосрочен план. Това създава впечатлението, че политиките, които са пряко насочени към постигането на справедливост на прехода, се разглеждат главно като средства за ускоряване на прехода и неутрализиране на евентуална съпротива от страна на негативно засегнати групи.

Търсене на рента

Търсенето на рента³ влияе върху справедливостта и по-точно – върху разпределителната справедливост на прехода. Много изследователи на търсенето на рента считат, че ако това поведение не се държи под контрол, не само ще се увеличат загубите на благосъстоянието на обществото, но и демокрацията ще намалява с нарастването на влиянието на търсещите рента. Както посочва Патнаик (Patnaik, 2015)

в страни с ниско качество на институциите, търсенето на рента често се превръща в своята незаконна и най-разрушителна форма: корупцията. В много корумпирани страни, търсещите рента чрез различни незаконни средства (например подкуп, принуда и т.н.) са в състояние да получават непропорционално големи ренти. (р. 4)

Патнаик обръща внимание, че това може да се случва и в развити страни с утвърдени демокрации. Пзовавайки се на Руни (Rooney, 2012), той напомня че е установено, че в продължение на години САЩ и няколко държави от ЕС са предоставяли правителствена подкрепа на производителите на самолети Боинг и Еърбъс, която противоречи на правилата на Световната Търговска Организация. Изследователите поставят въпросите дали субсидиите са били отпуснати, защото подкрепата за тези фирми носи значими ползи (например осигуряване на работни места, потенциални национални интереси и т.н.) или те са били наградени, защото са били по-успешни във влиянието си върху вземащите политически решения.

³ Въздействия върху процеса на вземането на решения, целящи да бъдат взети решения (да се създадат икономически изгоди) в полза на дадена група.

Тези проблеми са тясно свързани и с политиките за осъществяване на зеления преход тъй като тези политики съдържат елементи на предоставяне на рента или стимулират търсенето на рента. Тъй като нивата на търсене на рента и корупция, зависят силно от - и характеризират – качеството на вземането на решения, разглеждането на търсенето на рента (и на корупцията), във връзка с производството на възобновяема енергия може да послужи като индикатор за разпределителната справедливост на прехода.

Споменатата връзка между търсенето на рента и политиките за осъществяване на зеления преход се състои в това, че политиките съдържат значителни икономически стимули за производителите на възобновяема енергия. Тези специални икономически стимули може да се разглеждат като рента или като стимули за формиране на такова поведение на икономическите актьори, което наричат „търсене на рента“. Това повдига въпроса как търсенето на рента влияе върху справедливостта, по-точно върху разпределителната справедливост на прехода към зелена енергия. Вижданията на изследователите по повод на търсенето на рента са различни. Повечето икономисти считат „търсенето на рента“ за еквивалентно на „търсене на печалба“, докато други, например Джоузеф Стиглиц (Stiglitz, 2012) оценяват негативно масовото разпространение на поведение, търсещо рента. Преценката наистина е сложна. Както посочват някои автори, рентата може да има два източника (Espinosa et al, 2021):

Тя може да възникне спонтанно чрез ценовата система в конкурентна среда на пазарен процес, т.е. като обща черта на икономическия живот и тогава играе важна роля за стимулиране на предприемаческия процес на ефективно разпределение на ресурсите.

Но рентите могат също така да бъдат изкуствено създадени, например чрез правителствени интервенции. Ролята на правителството в преразпределението на богатството, създаденото и разпределено чрез пазарен процес по съображения за справедливост или равенство е широко известна. Но, когато едно правителство насърчава или потиска конкретна икономическа дейност чрез законови бариери пред навлизането на икономически субекти в нея, самата мащабна интервенция създава разнообразни икономически ренти в местните индустрии.

Например, правителството може да установи регулации, премии и данъчни кредити за специални групи по интереси, което създава бариери за навлизане на настоящи и потенциални конкуренти. В този случай, търсенето на рента е ‘разход на оскъдни ресурси за постигане на трансфер, който е създаден изкуствено чрез политики на държавна подкрепа’. Политическото търсене на рента може да приеме различни форми, но най-често се свързва с корупция, контрабанда и черни пазари. (Espinosa et all, 2021, p.4)

Поради същите съображения, редица автори преценяват негативно търсенето на рента, за разлика от повечето икономисти. Така например, С. Патнаик дефинира търсенето на рента като игра, в която различни групи се конкурират да влияят върху правителствените решения в своя полза. Както посочва същият автор,

резултатите от тези процеси често отразяват коя група е по-умела в играта за търсене на рента, а не оптималното разпределение на ресурсите. Не е изненадващо, че тези резултати могат да променят конкурентния пейзаж и поведението на потребителите по фундаментален начин и често се запазват за дълго време (Patnaik, 2015, p. 4)

Патнаик посочва, че стремежът на заинтересовани групи към получаване на рента може да попречи на важни структурни реформи в страни, които трябва да модернизират своите икономики и да ги направят по-конкурентоспособни. Той споменава че в някои европейски страни правителствата, желаещи да приложат реформи, срещат опозицията на групи, които пазят статуквото, защото получават ренти (например чрез преференциално данъчно облагане, регулации, които премахват конкуренцията и т.н.). Тъй като осигурява значителен и сигурен приход, търсенето на рента се среща в различни политически сфери (напр. политиката в областта на околната среда, правила за безопасност на храните и др.)

Това привлича вниманието на изследователите и към политиките за подкрепа на производството на възобновяема енергия. Споменато по-горе изследване е посветено на тези политики в Испания (Espinosa et all, 2021). Авторите изтъкват, че в Испания

политиките за подкрепа на възобновяемите енергийни източници са сред най-мощните в Европейския съюз. От една страна, испанската електрическа мрежа определя кои фирми имат достъп до енергийния пазар. От друга страна, правителството решава по отношение на енергията – каква, как, колко и на каква цена да се произвежда и предлага на пазара. То същевременно отпуска и значителни премии за допуснатите частни фирми в сектора на възобновяемата енергия .

Тези административни трансфери осигуряват високи ползи - до 100 000 евро/мегават за частни фирми. Следователно не е изненадващо, че бързото разрастване на възобновяемите енергийни източници през последните десетилетия ‘направи сектора една от най-обещаващите индустрии с нарастващ брой инвеститори’. От 2000-та година производството на енергия от възобновяеми източници се увеличава със 120,8%, в сравнение със 76,8% в Европейския съюз (ЕС). През 2007 г. Испания беше втора страна в световен мащаб с най-забележителните политики за подкрепа за частни инвестиции във възобновяемата енергия, след Съединените щати. През 2020 г. Bloomberg New Energy Finance (BNEF) посочи, че системата от регулации и премии в подкрепа на рентабилността на частни фирми определят Испания като шестия най-атрактивен пазар за инвестиране във възобновяеми енергийни източници (Espinosa et al, 2021, p. 2).

Авторите на споменатото изследване си поставят за задача да изследват дали и как политиките за подкрепа на възобновяемите енергийни източници могат да насърчат търсенето на рента от частните фирми. За целта те разглеждат връзката между регулаторните решения на политическите агенти и потенциалния обхват на търсенето на рента. Изследователите твърдят, че схемите за обществена подкрепа пораждат сред предприемачите нарастващо убеждение, че влиянието върху политическото разпределение на ресурсите е основен и потенциално предпочитан източник на частна печалба в сравнение с други икономически пътища за получаване на печалби. Въз основа на ситуацията в Испания, те илюстрират икономическите ефекти от политиките за подкрепа върху

производството и разпространението на възобновяема енергия. По-конкретно изследването получава следните резултати:

- (i) политическите регулации са предизвикали пазарна концентрация и търсене на рента от фирмите, произвеждащи възобновяема енергия,
- (ii) тези фирми са се нуждаели от разширяване на регулациите и премиите, за да оцелеят, и
- (iii) потребителите на енергия са били принудени да плащат търсене на рента чрез все по-скъпи сметки за електроенергия. (Espinosa et al, 2021, p. 1)

Изследователите на политиките на зеления преход в Испания посочват три основни причини, поради които търсенето на рента отслабва ефективността на пазарния процес: ‘пазарна концентрация’, ‘разминаване между разходи и приходи’, ‘изкривяване на ценовата система’.

Пазарната концентрация възниква поради наличието на бариери пред навлизането на други участници в дадена област на икономическа активност. Така се формира законен монопол, който предоставя привилегии на група със специални интереси, за да доминира на пазара на конкретна стока. Ако правителството упълномощи фирма или група от фирми да произвежда и разпространява стока, законният монополист знае, че той няма конкуренти. Авторите считат, че този тип пазарна концентрация е неефективен, защото прекъсва творческия и координиращ елемент на предприемаческата конкуренция. В този случай, политиките за подкрепа за някои фирми чрез бариери за навлизане насърчават търсенето на рента поради привилегията да се възползват от необичайни печалби.

Разкъсването на връзката между печалби и загуби е описано както следва: При пазарните взаимодействия, фирмите обвързват производствените си разходи с печалбите. Законните монополи, обаче, действат чрез непазарни курсове, например регулации и премии за подпомагане. Защитените фирми не са достатъчно конкурентоспособни в пазарния процес, ако няма правни бариери за навлизане. Ако тези фирми са ефективни при задоволяване на нуждите на потребителите, то политиките за подкрепа в тяхната защита не биха били необходими. Това разделение между печалби и загуби се счита за неефективно, защото намалява стимула за намаляване на разходите до минимум.

Липсата на връзка между печалбите и загубите по пазарни цени означава, че обхватът на разточителното разпределение на ресурсите се увеличава значително, тъй като правителството може само да преразпредели богатството, създадено преди това от частния сектор и иззето чрез данъци. Ако има технологични възможности за намаляване на разходите и повишаване на производителността, или реализиране на икономии от мащаба, тези възможности е вероятно да бъдат пренебрегнати или по-малко използвани от непазарни субекти, отколкото от пазарни. (Espinosa, et al, 2021, p. 5)

Авторите обобщават, че "истинските" ренти, които са продукт на конкурентния пазарен процес, са различни от „държавните“ или „фалшиви“ ренти, продукт на предоставяни от правителството привилегии, защото в първия случай търсенето на рента има продуктивни последици, но не и във втория. В подкрепа на своите резултати, авторите се позовават на Уилям Баумол (Baumol, 1990), който счита, че предприемачеството става „паразитно“ чрез тенденцията да се търси печалба и да се променят пазарните условия с политически средства в най-широкия смисъл на думата.

Изкривяването на ценовата система е резултат от правителствената намеса на пазарите чрез преразпределение на доходите. Авторите разглеждат правителствената подкрепа за възобновяема енергия като опит да се координират търсенето и предлагането и, подобно на други икономисти (Huerta de Soto, 2010) считат тези опити за интелектуална грешка, защото е невъзможно за ръководен орган да получи информацията, която ще му е необходима, за да постигне наистина координиране. „Това е проблемът с политиките за поддръжка. Неговият централен парадокс“ Авторите предупреждават, че това е централен парадокс в политиките за планиране и че регулирането на производството може да доведе до

свръхпроизводство или недостатъчно производство на дадена стока или услуга. Тези проблеми може да доведат до регулирани цени, които може да бъдат твърде високи или ниски, като по този начин се създава излишно предлагане или търсене. Освен това защитените предприемачи могат да изберат търсенето на рента като получено

право част от разходите да се прехвърлят на други, като данъкоплатци и потребители. Ето защо търсенето на ренти може да бъде нежелателно, дори за повишаване на благосъстоянието ако изключва по-ефективни средства за постигане на същата цел. (Espinosa et al., 2021, p. 5)

Сходни резултати показват и изследвания в Италия. Изследване на Дженайоли и Тавони (Genaioli & Tavoni, 2012, p. 18) посочва че през 1999 в страната е въведен пазарно ориентиран механизъм, основан на търговия с така наречените ‘Зелени сертификати’ (Certificati Verdi CV). Механизмът изисква производителите и вносителите да имат минимален дял от производството на енергия от възобновяеми източници. Делът е установен първоначално на 2%, но след това нараства до 6%. Високото търсене на такива сертификати бързо повишава цената им. Производството на възобновяема енергия, главно вятърна бързо нараства. Нарастват и цените на произвежданата енергия, а съответно и приходите на производителите.

Изследването на Дженайоли и Тавони е фокусирано върху политикономическите аспекти на прилагането на публичните политики за подкрепа на производството на възобновяема енергия и цели да установи потенциала за търсене на рента и корупция в сектора за производство на възобновяема енергия. За целта авторите се фокусират върху влиянието на публичните фондове за подкрепа на производството на възобновяема енергия върху поведението на политическите и икономически актьори при производството на вятърна енергия. Авторите създават модел за политическото влияние на групи с особени интереси и използват модела за да формулират хипотези, които след това проверяват емпирично въз основа на данни за различни италиански провинции (Genaioli & Tavoni, 2012, p.2).

Основните резултати, според авторите са следните:

- Активността на криминални асоциации се засилва в провинции с по-интензивни ветрове и особено след въвеждането на благоприятен политически режим за производството на енергия от вятъра;

- Експанзията на сектора произвеждащ енергия от вятъра силно зависи от два фактора – интензитета на ветровете и качеството на политическите институции. Анализът показва, че при слаби институции, дори и добре формулирани, пазарно ориентирани политики могат да имат обратен ефект. Това има важни нормативни импликации, особено за страни с изобилни възобновяеми ресурси и слаби институции, тъй като те са склонни да допускат частна експлоатация на публичните ресурси за развитие на производството на енергия от възобновяеми източници.
- Броят на проектите за производство на вятърна енергия корелира положително с нивото на корупцията. (Genaioli & Tavoni, 2012, p.14)

Авторите, позовавайки се на статия в Телеграф от 2010, посочват, че

в страна, където мафията има дългогодишен опит в купуването на корумпирани политици и сплашването на конкуренти, това неизбежно води до създаването на нова порода предприемачи, наричани „господарите на вятъра“. В Италия например енергията произвеждана от вятъра се продава на гарантирана цена от 180 евро за квадрат. Това е най-високата цена в света. (Genaioli & Tavoni, 2012, p. 4)

Според тях, организираната престъпност действа като предприемач, който отива там, където се появи някакъв ресурс и го използва чрез незаконова криминална дейност. Така всяко увеличение на публични фондове води до нарастване на престъпността. Дженайоли и Тавони са изследвали връзката между нарастване на публичните фондове и престъпна активност по повод изразходването на публични средства за възстановяване на щети от земетресение, но считат, че всяко нарастване на публични средства, вкл. и фондовете за зелен преход, може да предизвика такъв ефект. Така например, в Италия са водени няколко разследвания и арести на бизнесмени и местни политици, поради съмнения че са използвали коруптивни практики за да получат разрешения за строителство на вятърни паркове за електрическа енергия. Впрочем, подобни случаи има в много други страни, например, САЩ, където банкрутът на една фирма за соларна енергия също е довел до разкрития за коруптивни практики.

Поради това, днес много страни провеждат оценки на публичните политики, прилагани през последните години за подкрепа на производството на възобновяема енергия.

Разбира се, не винаги природните ресурси са свързани с престъпления, но възобновяемата енергия предлага възможности за един интересен тест, тъй като производството на вятърна енергия е известно като цел и източник на корупция. Това се дължи на характеристики на източниците на енергия, възможностите за генериране на ренти и значителната роля на правителствата.

Но едно изследване на производството на възобновяема енергия в Германия (Gawel et al, 2017) представя по-различна картина от тези, които се анализират в Испания и Италия. Вероятно е в Германия други фактори – процесът на вземане на решения, качеството на институциите, политическата и предприемаческа култура - да променят състоянието, което се наблюдава в други страни. Възможно е обаче и подходът на германските изследователи да е различен – те може би придават особено значение на извършването на самия преход, т.е. рязко намаляване на добива на енергия от въглеродороди и бързо нарастване на енергията от възобновяеми източници, без да се придава особено значение на справедливостта, т.е. на съпътстващите прехода ефекти като търсенето на рента и корупция и техните последиствия.

Както посочват авторите, определяща характеристика на Закона за възобновяемата енергия е гарантираната преференциална тарифа, която производителите на възобновяема енергия получават за киловатчас. Плащането е предвидено от закона и е гарантирано за 20 години. Разходите се поемат – с някои изключения – от всички потребители на електроенергия в Германия. Преференциалните тарифи се превръщат в широко използван политически инструмент за интегриране на продукти като слънчева или вятърна енергия на пазара.

Прегледът показва, че тъй като гарантираните преференциални тарифи правят възобновяемите енергийни източници доста изгодна инвестиция, много малки производители са навлезли на пазара и повече от 40% от съоръженията за зелена енергия се управляват от домакинства и фермери. Замисълът е бил постепенно да се премахнат преференциалните тарифи и да се премине към тръжна система до 2017 г. за нарастващ

сегмент от пазара, но се е предвиждало съществуващите и малките (по-малко от 100 киловата капацитет) инсталации да не бъдат засегнати.

Посоченото изследване се опитва да обясни политиките на прехода в Германия и точно защо в Германия са избрани именно конкретните инструменти, инициращи енергийния преход, и защо те са се оказали успешни, разглежда изборът на дадена енергийна политика като „управление на ренти“, което те дефинират като (пре)разпределение на ресурси между заинтересованите страни. Изследователите разграничават два етапа в провежданите политики, като и двата етапа съдържат управление на ренти, целящо съвместяване на интереси на различни заинтересовани страни (Gawel, et al., 2017, p. 94-95).

Първият етап е свързан с избор на инструмент и се отнася до въпроса как да се стимулира заместването на конвенционалните енергии от изкопаеми източници. От гледна точка на вземащите решения, най-важното е, че подкрепата за ВЕИ създава нови ренти за (нови) производители на електроенергия, без да се засягат съществуващите ренти на производителите на конвенционална енергия. Така преходът е изправен пред по-малко съпротива от лобистките протести на конвенционалните енергии (или, по-общо, на емисионните индустрии) и получава подкрепа от заинтересованите страни. Освен това подкрепата за ВЕИ ограничава разходите за намаляване на вредните емисии в рамките на съществуващите схеми за ограничаване и търговия, което допълнително подобрява преговорната позиция на регулатора спрямо лобитата на конвенционалните енергии.

Вторият етап е свързан с промяна на инструмента, използван за осъществяване на прехода, т.е. – разпределянето на ренти. Задачата е да се да интегрират новосъздадените и нестабилни ВЕИ в съществуващата система, без да се компрометира сигурността на доставките. С други думи и по-ясно казано, целта на втория етап е да се прекрати схемата за подпомагане и да се превърнат ВЕИ-тата в нормални производители на енергия. Авторите посочват, че такава промяна може да се окаже трудна: бенефициентите на подкрепата за ВЕИ представляват политически заинтересовани страни, които биха лобирали срещу всяка промяна на схемата за подпомагане, което ги оставя в по-лошо положение. Всъщност, изследването показва, че опитите на Германия да извърши пазарна интеграция на ВЕИ са били „доста символични“, т.е. подкрепата /рентите/ за ВЕИ са били

„символично“ засегнати при интегриране на ВЕИ като нормални участници в енергийния пазар.

Авторите заключават с въпроса: трябва ли търсенето на рента от заинтересованите страни да бъде представено като отклонение или по-скоро и по-реалистично, да се разглежда като съществена характеристика на плуралистичните демокрации? Те изглежда приемат второто, тъй като посочват, че дори делиберативните подходи, които силно ценят публичните дебати на егалитарна основа, не могат да се справят със силата на личния интерес и на властта. И категорично подчертават, че важният критерий за преценка на политиките на преход просто гласи: успешен ли е преходът? В дългосрочен план, решаващият въпрос не е дали преходът следва някакъв хипотетичен идеален път, а дали предизвикателствата са адресирани по начин, който позволява преходът да продължи. Какви политически съвети предлагат авторите на този анализ по конкретната задача за адаптиране на схемата за подпомагане на ВЕИ в Германия? След първия етап на развитие, Германия трябва все повече да излага производителите на ВЕИ на пазарни рискове (дори и само постепенно). Препоръката е да се запази политиката за технологично диференцирани преференциални тарифи като цяло непокътната, за да се избегне силна съпротива от страна на заинтересованите заинтересовани страни от ВЕИ индустрията. Другите държави-членки на ЕС също са изправени пред подобни предизвикателства поради „Пътната карта 2050“ на ЕС, очертаваща общ дългосрочен път на декарбонизация. Нещо повече, схемите за преференциални тарифи в полза на ВЕИ са се разпространили в международен план, както и необходимостта от пазарна и системна интеграция на възобновяемите енергийни източници, които се разширяват в световен мащаб. Това не важи само за страните с високи доходи; всъщност 62% от страните с ниски доходи са приложили някаква форма на политика за ВЕИ, в сравнение с 82% от страните с висок доход (виж REN21 2015: 91).

В заключение – под успешен преход в случая авторите разбират бързо постигане на висок дял на възобновяема енергия, а не преход с ниска социална цена, нямат предвид „справедлив преход“. Извличането на рента не се разглежда като отклоняващо се поведение и последствията се пренебрегват.

Но изследователи на търсенето на рента (Patnaik, 2015, p. 4) считат, че са необходими мерки за неговото ограничаване и предлагат различните алтернативи на политиките да

бъдат оценявани въз основа на: 1. тяхната потенциална уязвимост към търсене на рента, 2. преките разходи, направени от групи, които се стремят да повлияят на тези политики и 3. оценка на очакваните загуби на благосъстояние, ако някои от търсещите рента постигнат целта си.

Първата предложена мярка предполага, че една нова политика може да бъде проектирана и приложена по начин, който ограничава способността на търсещите рента да влияят върху формирането на политиката в своя полза.

Втората обръща внимание, че когато политиките сравняват различни политически инструменти на базата на разходи и ползи от тях, очакваните разходи, направени от потенциални търсещи рента, за да повлияят на политиката, трябва да се вземат предвид в тези изчисления.

Третата предложена мярка предполага, че ако политиките вземат съзнателно решение да отпускат ренти на определени групи (например по политически причини или причини от национален интерес и т.н.), очакваните загуби на благосъстояние трябва да бъдат включени в анализ на разходите и ползите.

Според Патнаик, тези три мерки биха довели до по-пълна оценка на действителните разходи за определени политики.

В допълнение, той предлага също да се въведе много по-голяма прозрачност във всяко взаимодействие между фирми и политически/правителствени участници. Прозрачността е важна, понеже много от съществуващите регулации оставят вратички за търсене на рента, което е скрито от обществения поглед. В тази връзка, въвеждането на определени правила (напр. законовото изискване за разкриване на официални лобистки дейности в САЩ), може да позволи на обществеността да проследява тези взаимодействия.

Анализът на зеления преход в Испания също разкрива някои предизвикателства и възможности за провеждане на ефективни пазарно-базирани политики за засилване на предприемаческата конкуренция и ограничаване на поведението, преследващо ренти.

Изследователи (Espinosa et al., 2021, p. 12) предлагат прехвърляне на функции на административните служители към правната система. Тази схема предполага замяна на политиките за подкрепа за възобновяеми енергийни източници със свободното упражняване на предприемачество в производството, разпространението и потреблението

на енергия. Счита се също, че ако няма държавни ренти, търсенето на ренти ще бъде ограничено, което означава, че потребителите няма да плащат на фирми, търсеци ренти, защото техните сметки ще се определят по пазарни цени.

Корупция⁴ и производство на възобновяема енергия

В литературата се препоръчват следните мерки за намаляване на корупцията: а. мерки за намаляване на възможностите за корупция чрез икономическа либерализация и дерегулация, като по този начин се намалява свободата на преценка на държавните служители и б. начини за въздействие върху структурата на стимулите, като увеличаване на заплатите на държавните служители (за повишаване на мотивацията им да действат адекватно, като в същото време се увеличават разходите за осъждане), увеличаване на наказанията за корупционни действия и подобряване на отчетността и прозрачността за увеличаване на вероятността от разкриване на корупционни практики. (Tasconi & Williams 2020, p. 308)

Счита се, че по-голяма част от страните по света са засегнати от корупция, като сегашната климатично-бизнес среда е особено предразположена към корупционни рискове (Tasconi & Williams 2020; Sovacool, 2021).

Изследователите са единодушни, че корупцията нанася сериозни щети - може да изкриви законотворческия процес, ограничавайки способността на държавата да изпълнява функциите си, но също така може да утвърди нелоялни практики в пазарната икономика, водещи до анти-конкурентно поведение. В крайна сметка, корупцията може да доведе до по-ниски държавни приходи, по-ниски държавни разходи в социално жизненоважни области като образование и здравеопазване, по-слаб икономически растеж, ниски нива на инвестиции, бариери пред търговията и дори катализатор за инфлация. В някои случаи страните с високи нива на корупция могат дори да поддържат неустойчиви модели на растеж с високи нива на унищожаване на околната среда (Sovacool, 2021). Очертани са множество рискове от корупция в производството на слънчева енергия.

⁴ Няма общоприета дефиниция за корупция. Дефиницията като „злоупотреба с публична длъжност с цел лична изгода постепенно е еволюирала във варианти, които се отнасят до злоупотреба с власт, което предполага заемане на длъжности в публичния или частния сектор... Корупцията по същество включва размяна на услуги между двама участници, които се отклоняват от нормалното, некорумпирано поведение“ (Tasconi & Williams, 2020, p. 37)

Совакул (Sovacool, 2021) посочва два вида изследвания които се прилагат по отношение на корупцията при производството на слънчева енергия се използват два вида изследвания.

Първият от тях са проучвания на фирми и компании, които идентифицират корупцията като проблем. Те установяват високи нива на корупция, както в Северна Африка и Индия, така и в европейски страни. „В Сърбия 61% от експертите, анкетирани относно инвестициите в слънчева енергия, са заявили, че „инвестицията, прилагането и развитието на слънчевата енергия са възпрепятствани от корупция“. Корупцията е оказала силно отрицателно въздействие и върху строителните и инвестиционните лицензи“ (Sovacool, 2021, p. 6)

Вторият вид проучвания, документират статистически или качествено наличието на корупция. Както посочва Совакул, такива изследвания са установили признаци за корупционни практики, например, в Чешката република, Китай и ред други страни. В Китай инсталациите за слънчева енергия, които се разработват за сгради, са изложени на риск от „национална корупция“, особено тези, които са свързани с големи разходи на публични средства чрез схеми за отстъпки.

Авторът изследва и рисковете от корупция при производство на вятърна енергия. За този вид производство също са представени много доказателства за корупция. Совакул разграничава и тук два вида изследвания.

Единият са проучвания, документиращи случаи на корупция в сектора. В Дания, един от световните лидери в разгръщането на вятърна енергия, се твърди, че фирмите за вятърна енергия са фалшифицирали данни относно шума и други въздействия върху околната среда на вятърните паркове, за да получат разрешения за строителство и да плащат под пазарните ставки за компенсация на заинтересованите страни. Независимо че са знаели за тази измама, регулаторните органи са се съгласили с тези предложения. В Италия мениджъри по вятърна енергия и местни политици са били арестувани заради корупционни практики и подкупи, свързани с лицензирането, а в Испания десетки лица са били обвинени в корупция.

В Съединените щати корупция е документирана в договорите за вятърна енергия в Ню Йорк и в опитите за несправедливо заграбване на земя от фермери и селски общности за вятърни паркове. По този повод един адвокат заявил, че ‘възобновяемата енергия наистина се обърка’. Проучване, ръководено от Групата на Световната банка, предупреждава, че търгуемите сертификати за вятърна енергия могат да бъдат податливи на корупция на световните пазари.(Sovacool, 2021, p. 6)

На второ място, според Совакул, са проучвания, изследващи предприемачи в областта на вятърната енергия или други заинтересовани страни, които изразяват опасения относно корупцията. Повече от 50% от анкетиранията са изразили загриженост относно корупцията при одобрението, изграждането и свързването на вятърни паркове към мрежата. Един европейски изследователски екип също така потвърдил, че много фирми са загрижени за корупцията като „висок приоритет“, особено по време на търгове за проекти, производство на турбини и строителство на проекти.

Совакул (Sovacool, 2021, p. 7) предлага следната типология на корупцията при производството на енергия от възобновяемите енергийни източници:

- Пренасочване на публични разходи, предназначени за енергийни проекти за възобновяеми източници или схеми за намаляване на бедността;
- Изкуствено завишаване на разходите за развитие на инфраструктура;
- Неефективно разпределяне на обществени поръчки, въз основа на непотизъм или патримониализъм;
- Манипулиране на търгове чрез тайно споразумение, споделяне на пазара и антиконкурентно поведение;
- Подкупи, лошо управление и неефективност за получаване на достъп до енергийни инвестиции или неефективно определяне на подходящи стандарти или тарифи, които предотвратяват или минимизират подкупите;
- Насърчаване или предотвратяване на кражба на енергийно оборудване или енергийни услуги (включително нетехнически загуби при доставка, пренос или разпределение на електроенергия);

- Използване на незаконни средства или несправедливо заграбване на земя или процеси на обществени поръчки;
- Укриване на данъци

Тези осем корупционни риска са били преобладаващи, при производството на възобновяема енергия в четири специфични национални контекста.

Може да се използва и друг признак за коруптивни практики – наличие на тесни връзки между индивиди, заемащи високи позиции в държавното управление и такива от бизнес структури за производството на енергия от вятъра и слънцето (фотоволтаици). Например, делът на депутати и министри (или техни близки родственици), притежаващи дялове в компаниите, произвеждащи слънчева или вятърна енергия. Разбира се, такава информация не доказва корупция, но е предпоставка за нея.

Заклучение

Както посочва Совакул, развитието на сектора на възобновяемата енергия е важно и неизбежно. Но, заедно с нарастващата необходимост от това и паралелното привличане на трилиони долари, нарастват изключително и рисковете от корупция. Всъщност, в по-широк план, освен рисковете от корупция, нарастват твърде много и рисковете пред осъществяването на справедлив зелен преход и небалансираното стиковане между зелени и социални цели.

Зададената европейска и световна тенденция, и още по-точно тази формирана на европейско ниво чрез поредица от официални документи, определят общите насоки на националните политики за осъществяване на ниско въглеродни зелени преходи. Същевременно, те оставят широко поле за действия на националните правителства и различни заинтересовани страни за свободни решения и действия. С други думи, наличните насоки и документи дават възможност за значителни вариации в политиките за осъществяване на прехода. От това следва:

Първо, преходът може да се осъществява с различни степени на справедливост. Тъй като нивата на търсене на рента и корупция, зависят силно от - и характеризират – качеството на вземането на решения, разглеждането на търсенето на рента и на корупцията,

във връзка с производството на възобновяема енергия може да послужи като индикатор за разпределителната справедливост на прехода.

Второ, постигането на справедлив преход зависи от много широк кръг фактори, които с известна условност може да се обобщят в две групи:

а/ Състоянието на цялостната икономическа и социална среда, напр. утвърдената среда на корупция, търсене на рента, изкривяването на публично частни партньорства и т.н.

б/ Правителствените политики – способността на правителството да формулира и приложи справедливост на прехода и да съчетава социални с други цели на развитието.

Трето, има страни, в които състоянието на първата група фактори е неблагоприятно за осъществяване на справедлив зелен преход – това са страни, в които е налице дълга практика на извличане на рента, висока степен на корупция, високи неравенства и бедност. В такива страни е особено важно да се осъществи предварителен и ясен мониторинг на възможностите за съчетаване на социални и екологични цели и рамка за възможната справедливост на преходите.

Четвърто, при неблагоприятни условия, благоприятен фактор биха могли да бъдат правителствените политики. Но това повдига основен въпрос – имат ли капацитет националните правителства да осъществят справедлив преход.

За изграждането на такъв капацитет е необходима предварителна и последователна рамка, която ясно да очертае про-развитийните представи за справедливост, смисленото съгласуване на социални и екологични цели и почтен мониторинг на възможни проблеми, заедно с решения за тяхното преодоляване.

Използвана литература:

- Atteridge, A. & Strambo, Cl. (2020). Seven principles for a just transition. Stockholm Environment Institute Policy report, Stockholm Environment Institute. <https://www.sei.org/publications/seven-principles-to-realize-a-just-transition-to-a-low-carbon-economy/>
- Baumol, W. J. (1990). Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), Part 1, 893-921. The University of Chicago Press.
- Daszkiewicz, K. (2020). Policy and regulation of energy transition. In M. Hafner & S. Tagliapietra (Eds), *The geopolitics of the global energy transition* (pp. 203-227). Springer Open.

<https://doi.org/10.1007/978-3-030-39066-2>

European Commission (2018). *Smart specialisation. European Commission.* https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/smart_spec/strength_innov_regions_en.pdf

Espinosa, V. I., Peña-Ramos, J. A. & Recuero-López, F. (2021). The political economy of rent-seeking: Evidence from Spain's support policies for renewable energy. *Energies*, 14(14), MDPI. <https://doi.org/10.3390/en14144197>

Gambhir, A., Green, F. & Pearson, J. G. (2018). Towards a just and equitable low-carbon energy transition [Briefing paper No 26]. Grantham Institute, London Imperial College.

Gawel, E., Strunz, S. & Lehmann, P. (2017). Support policies for renewables: Instrument choice and instrument change from a public choice perspective. In D. Arent, Ch.Arndt, Miller, M., F.Tarp, O. Zinaman (Eds), *The political economy of clean energy transitions*. CTP (pp.80-103). Oxford University Press. <https://library.oapen.org/bitstream/id/33d25f0e-62b8-4074-b973-6f0f6e853170/629602.pdf>

Genaioli, C. & Tavoni, M. (2012). *Clean or "dirty" energy. Evidence on a renewable energy resource curse*. Fondazione Eni Enrico Mattei.

Huerta de Soto, J. (2010) *Socialism, economic calculation and entrepreneurship*. Edward Elgar: Cheltenham. <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/socialism-economic-calculation-and-entrepreneurship-9781849800648.html>

ILO (2015). Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all. ILO.

https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/publications/WCMS_432859/lang--en/index.htm

ILO (n.a.). Frequently asked questions on just transition.

https://www.ilo.org/global/topics/greenjobs/WCMS_824102/langen/index.htm#:~:text=What%20guidance%20is%20available%20for,enterprises%20facilitate%20a%20Just%20Transition%3F

Patnaik, S. (2015, September 3). Rent-seeking and public policy. *Journal for Institutional Comparisons*. CESifo DICE Report 3/2015. https://www.ifo.de/DocDL/dice-report-2015-3_Patnaik_October.pdf

REN21 (2015). *The Renewables 2015 Global Status Report*. Paris, REN21 Secretariat.

https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2015_Full-Report_English.pdf

Rooney, B. (2012). *U.S. and EU claim victory in Boeing subsidy case*. CNN Money.

<http://money.cnn.com/2012/03/12/markets/boeing-airbus-wto/>

Sovacool, B. (2021). Clean, low-carbon but corrupt? Examining corruption risks and solutions for the renewable energy sector in Mexico, Malaysia, Kenya and South Africa. *Energy Strategy Reviews*, 38, Elsevier.

<https://doi.org/10.1016/j.esr.2021.100723>,

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211467X21001097>)

Stiglitz, J. (2012). *The price of inequality: How today's divided society endangers our future*. W. Norton & Company.

Tacconi, L. & Williams, D. (2020). Corruption and anti-corruption in environmental and resource management. *Annual Review of Environment and Resources*, 45, 305-329.

<https://doi.org/10.1146/annurev-environ-012320-083949>

UNFCCC (2015). *The Paris agreement*. United Nations Framework Convention on Climate Change. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>